

Jogok és jogtalanságok Kárpátalján

írta Cserniczkó István

kelt Kárpátalján, megjelent a Netpánsíp oldalain

A kisebbségek anyanyelvi oktatásához való jog a nemzetközi és az ukrajnai kisebbségvédelmi dokumentumokban

A nemzeti kisebbségek anyanyelvi iskoláztatásához való jog az egyik legfontosabb tényezője a kisebbségek hosszú távú megmaradásának. Nem véletlen, hogy számos nemzetközi kisebbségvédelmi egyezmény, ajánlás foglalkozik ezzel a kérdéssel. Ezekre a dokumentumokra mind a saját területükön élő kisebbségek anyanyelvi oktatását szabályozó államok, mind pedig az állami szabályozással (rendszerint) egyet nem értő kisebbségi szervezetek, intézmények előszeretettel hivatkoznak, csak éppen ellenkező előjellel: előbbieik szerint törvényeik összhangban vannak a nemzetközi normákkal, utóbbiak ellenben általában úgy vélik, hogy nemcsak az ő érdekeikkel, hanem a nemzetek feletti kisebbségvédelmi egyezményekkel is konfliktusban vannak az állam által hozott jogszabályok. A közelmúlt hazai történései is egyértelműen ehhez hasonló helyzetet hoztak. Az ukrán állam a nemzetközi dokumentumokra hivatkozva kívánja megreformálni a kisebbségi oktatást, illetve elfogadtatni az új nyelvtörvény tervezetét, a kárpátaljai magyar érdekvédelmi szervezetek ezzel szemben ugyanazon egyezményekre utalva utasítja el és tartja jogfosztónak a tervezett változtatásokat. Ezzel kapcsolatban több kérdés fogalmazódhat meg az emberben. Hogyan lehetséges ez? Hány olvasata lehet ugyanazon szövegeknek? És végül: melyik félnek van igaza?

A felmerült kérdések megválaszolásával próbálkozunk az alábbiakban úgy, hogy összevetünk 7 nemzetközi kisebbségvédelmi okmányt 7 ukrajnai dokumentummal. Mindegyik dokumentumban közös, hogy közvetve vagy közvetlenül foglalkozik a kisebbségek oktatásának problémájával. A 14 összehasonlításra kerülő dokumentum a következő:

— Nyilatkozat a nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól (ENSZ, 1992);

— a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája (ET, 1992);

az Európa Tanács parlamenti közgyűlésének 1201. számú ajánlása (Európa Tanács, 1993);

— Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről (ET, 1995);

— a Nyelvi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (Nyelvi Jogok Világkonferenciája, 1996);

— a Nemzeti Kisebbségek Oktatási Jogairól Szóló Hágai Ajánlások és Értelmező Megjegyzések (Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet, 1996);

— Ajánlás a kisebbségek felsőoktatásban való részvételéről (ET, 1998)

– *egyik részről, illetve*

— Az USZSZK törvénye az Ukrán SZSZK-beli nyelvekről (1989);

— Nyilatkozat a Magyar Köztársaság és az Ukrán SZSZK együttműködésének elveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén (1991);

— Ukrajna törvénye a nemzetiségi kisebbségekről (1992);

— Ukrajna Alkotmánya (1996);

— Ukrajna törvénye az általános középfokú oktatásról (1999);

— Ukrajna nemzetiségi kisebbségeinek oktatási igényei kielégítésének koncepcionális alapjai (tervezet több változatban, 1997–1999);

— Ukrajna törvénye a nyelvek fejlődéséről és használatáról Ukrajnában (tervezet, 1999)

– *a másik részről.*

A nevezett okiratok egybevetése során kiderül, hogy a nemzetközi dokumentumok többségének van

egy vagy több ukrainai megfelelője. Lássuk elsőként, mit is olvashatunk a kisebbségek anyanyelvi oktatásának kérdéséről az Európa Tanács oly sokat vitatott 1201. számú ajánlásában, s mely ukrainai dokumentum feleltethető meg neki. Az idézeteket a könnyebb összehasonlítás kedvéért egymás mellett közlöm.

1201. ajánlás

**Nyilatkozat Ukrajna és Magyarország együttműködésének
elveiről
a nemzeti kisebbségek jogainak**

biztosítása területén

Minden nemzeti kisebbséghez tartozó személynek joga van anyanyelvét megtanulni és az anyanyelven történő oktatáshoz...

A Felek egyetértenek abban, hogy biztosítják az ahhoz szükséges lehetőségeket, hogy a nemzeti kisebbségek tanulják anyanyelvüket és anyanyelvükön tanuljanak az oktatás minden szintjén.

Mindkét dokumentum rögzíti az anyanyelv megtanulásának és az anyanyelven történő oktatásnak a jogát. Lépünk tovább, s hasonlítsuk össze az alábbiakat.

**Nyilatkozat a nemzeti vagy etnikai,
vallási és nyelvi kisebbségekhez**

tartozó személyek jogairól

Ukrajna Alkotmánya

Az államoknak megfelelő intézkedéseket kell tenniük, hogy – ahol lehetséges – a kisebbségekhez tartozó személyeknek megfelelő lehetőségük legyen anyanyelvük tanulására, vagy hogy az anyanyelvükön történő oktatásban részesüljenek.

A nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok számára a törvény garantálja a jogot, hogy anyanyelvükön tanuljanak vagy anyanyelvüket tanulják...

Keretegyezmény a Nemzeti

**Kisebbségek Védelméről
használatáról – tervezet**

Ukrajna törvénye a nyelvek fejlődéséről és

2. Nemzeti kisebbségek által hagyományosan és jelentős számban lakott területeken, megfelelő igény esetén, a Felek törekednek – lehetőségeik szerint és oktatási rendszerük keretein belül – annak biztosítására, hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeknek megfelelő lehetőségük legyen kisebbségi nyelvüket megtanulni vagy ezen a nyelven tanulni. 3. A jelen cikk 2. bekezdését úgy kell végrehajtani, hogy az ne veszélyeztesse a hivatalos nyelv tanulását, vagy ezen a nyelven való tanítást.

A nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgároknak joguk van anyanyelvükön tanulni vagy anyanyelvüket tanulni. Az állam lehetőségeihez képest megteremti a megfelelő feltételeket a saját oktatási rendszereinek

kereteiben és ösztönzi különböző szintű oktatási intézmények és tagozatok létrehozását az illető nemzetiségi kisebbség anyanyelvének oktatására vagy anyanyelven folyó oktatásra...

Ukrajna törvénye a nemzetiségi

kisebbségekről

Az állam minden nemzetiségi kisebbség számára garantálja (...) az anyanyelv használatát és az anyanyelvi oktatást vagy az anyanyelv tanulását az állami oktatási intézményekben, illetve a nemzetiségi kulturális szövetségeken keresztül...

A fent idézett dokumentumok már nem fogalmaznak egyértelműen. Nem mindegy például, hogy az anyanyelv tantárgyként való tanulásához vagy pedig az anyanyelven történő tanuláshoz van joguk a kisebbségieknek. Még ehhez a vagylagos, tulajdonképpen az állam jóindulatától függő megfogalmazáshoz is ködösítő, értelmezhetetlen „biztonsági szelepet” építenek be különböző feltételek felsorolásával, amelyek megléte ismét csak attól függ, hogy az állam elismeri-e ezt vagy sem. A jogilag kifejtetlen és homályos megfogalmazások használatában különösen az idézett nemzetközi dokumentumok járnak elől. Ebbe a csoportba sorolható az ukrán oktatási törvény is, amelynek 7. cikkelye szerint az oktatás és nevelés nyelvét Ukrajna Alkotmánya és a nyelvtörvény szabályozza. Nézzük, mit tartalmaz a nemzeti kisebbségek oktatási jogairól szóló hágai ajánlás. Ezt a dokumentumot érdemes hosszabban idézni, s összevetni a Konceptió néven emlegetett ukrainai tervvel.

A hágai ajánlás kimondja:

„11) (...) A pedagógiai kutatások az iskoláskor előtti és az óvodáskorú gyermekek anyanyelven folyó nevelését javasolják. Ahol csak lehetséges, az államoknak meg kell teremteniük a feltételeket, hogy a szülők élhessenek ezzel a lehetőséggel.

12) A kutatások szerint az alapfokú oktatásban is az legkedvezőbb, ha a tantárgyakat kisebbségi nyelven tanítják. (...) Az elemi oktatás vége felé néhány gyakorlati vagy nem elméleti tárgyat államnyelven kell tanítani. (...)

13) A középfokú oktatásban a tantárgyak döntő hányadát kisebbségi nyelven kell tanítani. A kisebbségi nyelvet iskolai tantárgyként, a tanterv szerves részeként kell oktatni. (...) Az oktatás e periódusában az államnyelven oktatott tantárgyak számát fokozatosan növelni kell.”

Az ukrainai kisebbségi oktatás reformtervezete, a koncepció a tranzitív oktatási modellt kínálja a nemzetiségeknek, melynek lényege, hogy az anyanyelvi elemi iskola után az általános iskolában az anyanyelvi oktatásról fokozatosan át kell térni a többségi nyelvű tanulásra. Az átmenet gyakorlatilag a középiskolára befejeződik, s a nemzeti jellegű tárgyak (az anyanyelv és irodalom, a népismeret és az anyanemzet története) kivételével minden tantárgyat az államnyelven tanulnak a diákok.

A Nyelvi Jogok Egyetemes Nyilatkozata ehhez képest a lehető legszélesebb jogköröket biztosítja a kisebbségek számára az oktatásban, s ehhez hasonlóan fogalmaz a máig érvényben lévő, 1989-ben elfogadott nyelvtörvény.

A Nyelvi Jogok Egyetemes Nyilatkozata

1989-es nyelvtörvény

Minden nyelvi közösségnek joga van eldönteni, hogy nyelvének milyen mértékben kell jelen lennie mint használatos nyelv és mint tanulmány tárgya az oktatás minden szintjén, így az iskola-előkészítő, elemi, középfokú, technikai és szakoktatásban, valamint az egyetemi és felnőttoktatásban. (24. cikk)

Az Ukrán SZSZK állampolgárainak elidegeníthetetlen joga, hogy a gyermekek taníttatásának nyelvét szabadon választsák meg. Az Ukrán SZSZK minden gyermek számára garantálja az anyanyelven való nevelés és tanulás jogát. (25. cikkely)

Nem az iskolai oktatásra vonatkozik ugyan, ám hasonlóan széles jogokat javasol a kisebbségek számára az ET 1353. számú, a kisebbségek felsőoktatásban való részvételéről szóló ajánlás 6. cikkelyének ii pontja: „a nyelvi kisebbségekhez tartozó személyeknek lehetősége kell legyen az anyanyelven folyó közoktatás megfelelő típusaiban és szintjein való részvételhez a felsőoktatásra való felkészítés céljából”.

A végére egyetlen dokumentum, a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája maradt, nem véletlenül. Ez a dokumentum ugyanis éppen most áll ratifikálás előtt Ukrajnában, s talán ez az a nemzetközi egyezmény, amelyre a legtöbbet hivatkoznak a vitatkozó felek. Ennek az a magyarázata, hogy ez a dokumentum sokféleképpen szemlélhető. A Charta ugyanis a la carte rendszerben (vagyis választhatóan) konkrét fokozatokat sorol fel többek között a kisebbségi nyelvek oktatásban való használatáról is, amelyek közül a Chartát aláíró államok a ratifikáció során kiválaszthatják a számukra legmegfelelőbbeket. Nézzük, milyen lépcsőzetes elrendezésben foglalja össze a dokumentum az anyanyelvi oktatáshoz való jogot.

Az oktatással a 8. cikk foglalkozik, s gyakorlatilag azonos fokozatokat kínál fel választékként az iskola-előkészítő, az általános és középiskolai oktatásban, a szakmunkásképzésben és a felsőoktatásban: „Az oktatásügyet illetően a Felek azokon a területeken, ahol ezeket a nyelveket használják, e nyelvek mindegyike helyzetének megfelelően, és anélkül, hogy az állam hivatalos nyelvének/nyelveinek oktatása hátrányt szenvedne, vállalják, hogy

i. elérhetővé teszik az általános iskolai oktatást¹ az érintett regionális vagy kisebbségi nyelveken, vagy

¹ Az általános iskolai oktatás kifejezés helyére az iskola-előkészítő oktatást, középiskolai oktatást, szakmunkásképzést, illetve felsőoktatást behelyettesítve megkapjuk a 8. cikk további, ezen oktatási fokozatokra vonatkozó részeit.

ii. elérhetővé teszik az általános iskolai oktatás lényegi részét az érintett regionális vagy kisebbségi nyelveken, vagy

iii. biztosítják, hogy az érintett regionális vagy kisebbségi nyelvek oktatása az általános iskolai tanrend integráns részét képezze, vagy

iv. a fenti i.–iii. szerinti intézkedések valamelyikét legalább azokra a tanulóakra alkalmazzák, akiknek családja ezt kívánja, és létszámuk elegendőnek minősül.”

Könnyen belátható, hogy a fenti négy fokozat közül az oktatás minden szintjén egyaránt kiválaszthat a kisebbségek számára legkedvezőbb éppúgy, mint a legkevesebb jogot biztosító. Éppen ezért egyáltalán nem mindegy, hogy az adott állam hogyan válogat a felkínált lehetőségek közül.

A dokumentumok áttekintése nyomán az alábbi következtetéseket vonhatjuk le.

Elvileg mind az állami szervezeteknek, mind a kisebbségeknek igazuk van, amikor ellenkező előjellel ugyan, de a nemzetközi normákra hivatkoznak. A kisebbségek oktatási jogait szabályozó ukrainai jogszabályok szinte szóról szóra egyeznek a megfelelő nemzetközi jogi dokumentummal. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy ez betű szerinti megfelelés, a dokumentumok szellemével ugyanakkor nagyon sokszor szemben állnak az ukrainai törvények, amennyiben az országban élő kisebbségek már meglévő jogait kívánják oly módon szabályozni, hogy ez a korábbi állapothoz képest visszalépés. Ez pedig egyértelműen ellentmond azoknak a céloknak, amelyek érdekében ezek a nemzetközi ajánlások létrejöttek. Ez a hágai ajánlás A nemzetközi jogi dokumentumok szelleme című részében egyértelműen meg is fogalmazódik: „Szem előtt kell tartani, hogy a vonatkozó nemzetközi kötelezettségek és feladatok nemzetközi minimumszintre vonatkoznak. Szellemük és szándékuk ellen való a kötelezettségek és feladatok szűkítő értelmezése”.

Leszögezhetjük azt is, hogy a nemzetközi dokumentumok gyakran olyan burkoltan, homályosan fogalmaznak, hogy megnehezítik egyetlen értelmezésüket, s ezzel nyilvánvalóan nem a kisebbségek, hanem az államok malmára hajtják a vizet, legalábbis azon közösségek esetében, melyek országai a nemzetközi egyezményekre hivatkozva úgy kívánják rendezni a kisebbségek jogállását, hogy az tulajdonképpen a jogok szűkítése.

A nemzetközi kisebbségvédelmi jog a hatalmi viszonyokat tükrözi: a nemzetközi normákat nem a kisebbségek szervezetei, hanem az egyes államok által létrehozott nemzetközi testületek (ENSZ, ET, EBESZ), lehetőség szerint úgy, hogy a lehető legkisebb mértékben szűkítsék a tagállamok mozgásterét.

írta Cserniczkó István

forrás: NetPánsíp honlapja